

Добролюбська Юлія Андріївна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології науки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

«ЛОГІКА ТА МЕТАФІЗИКА» Й. Г. Г ФЕДЕРА: СТАРА ЗАБУТА КНИГА ДЛЯ НОВИХ РОЗДУМІВ

В свідомості філософів, істориків, педагогів та багатьох науковців, назві численних лекційних університетських курсів та досліджень усталилася типова форма «Від Канта до ...». Дана тенденція стала характерною для всієї європейської філософської думки, а також, звичайно, для нашої традиції. Історико-філософські дослідження як в радянський, так і в пострадянський період велися і ведуться, перш за все, з позицій впливу того чи іншого філософського вчення на наступних мислителів. Це виключно важливий напрямок варто було б, однак, доповнити іншими студіями – історією джерел, історією виникнення вчень, історією понять. Обидва ці напрямки, взяті разом, могли б створити більш багатовимірну картину розвитку історії філософії. Однак в силу того, що в радянській історико-філософській науці явно домінувало вивчення впливу філософських вчень на подальший розвиток, привілейованим та досконало охарактеризованим виявився період від Канта до Фейєрбаха: цим питанням присвячені численні ґрунтовні та якісні роботи. Щонайменше це справедливо щодо німецької філософії XVIII-XIX ст. Такий рівень досліджень знайшов своє відображення і в педагогічному процесі: курс по німецькій класичній філософії здавна є одним з основних в системі історико-філософської освіти. При цьому ледве не білою плямою виявляється інший етап: «Від ... до Канта». Однак без знання цього періоду важко зрозуміти виникнення, задум і значення критичної філософії Канта. Іноді може скластися таке враження, ніби Кант виник з «нізвідки». Навіть у німецькій філософській літературі етап «Від Вольфа до Канта» вивчений недостатньо добре. У вітчизняній же літературі подібних білих плям набагато більше. Німецькі мислителі середини – другої половини XVIII століття немов випали з історичних описів, хоча багато хто з них не менше гідний пильної філософської уваги, ніж Фіхте або Шеллінг.

Окрім вже тривалої відсутності інтересу до даного філософського етапу через забобону в його незначності та другорядності, а також традиційної орієнтації на класичні фігури Фіхте, Шеллінга або Гегеля, вивченню німецької філософії XVIII століття перешкоджає нині ще й нова перепона. Вона полягає у поширеному в другій половині XX століття судженні про кризу та кінець «проекту Просвітництва». Цікавитися подібними мислителями не має сенсу, оскільки всі вони в тій чи іншій мірі відносяться до епохи Просвітництва, тобто є її типовими виразниками.

Однак така ситуація виглядає досить дивно: перехрещена та виключена епоха, про багато аспектів якої нам досі відомо зовсім мало, численні мислителі якої майже не вивчені чи цілком втрачені.

Взагалі кількість спеціальних досліджень німецької філософії середини та другої половини XVIII століття вкрай невелика. Можна відзначити роботи В. О. Жучкова [1, 2] та В. В. Васільєва [3]. Однак безпосередньо проблемам метафізики дані дослідження не присвячені.

Переможний хід кантівської філософії, що почався в середині вісімдесятих років XVIII століття та відчувається в деяких рисах аж до сьогоднішнього дня, призвів до того, що цілий ряд неординарних мислителів, безпосередніх попередників Канта та його сучасників, в кращому випадку виявився в тіні, а в гіршому – був підданий забуттю.

У відділі рідкісних книг бібліотеки Південноукраїнського національного

педагогічного університету імені К. Д. Ушинського в Одесі знаходиться книга Й. Г. Г. Федера «Логіка та метафізика» (*Logik und Metaphysik*) видання 1775 р. [4].

Дивно, але ім'я Федера не згадується в жодній праці нашої філософської традиції. Спробуємо хоча б частково заповнити цю лакуну та охарактеризувати основні віхи творчості та діяльності цього філософа. А також окреслити можливі подальші напрями досліджень його філософської спадщини.

Йоганн Георг Генріх Федер (1740-1821) був професором філософії в університеті Геттінгена імені Георга-Августа та вважається одним з засновників німецької популярної філософії. За своїми поглядами він перебував під сильним впливом британського емпіризму та різко критикував раціоналізм Вольфа. Разом з Краусом у Кенігсберзі, Федер сприяв перекладу та доступності для німецької аудиторії, особливо для студентства, «Багатства народів» Адама Сміта. У 1768-71 він написав твір «Новий Еміль» (*Der neue Emil oder von der Erziehung nach bewährten Grundsätzen*), який базувався на роздумах про його власний досвід приватного викладача (з посиланням, звісно, на «Емілія» Руссо). Праця «Основи філософського знання» (*Grundriß der Philosophischen Wissenschaften nebst der nöthigen Geschichte*, 1767) принесла йому визнання наукової спільноти та рекомендацію для професури в Геттінгенському університеті (1768-97). Є відомості, що Кант використовував цю працю та посилався на «Основи філософського знання» в своїх лекціях з кінця 1760-х до початку 1780-х років [5, р. 87]. Федер написав два вдалих та популярних підручника по етиці (1770), а також по логіці та метафізиці (1769, 1775). Саме друге видання «Логіки та метафізики» Федера долею випадку потрапило нещодавно в руки авторки цієї статті.

Багато років поспіль Федер редагував Геттінгенські вчені записки.

Мабуть, найбільш відомою подією біографії Йоганна Георга Генріха Федера став його огляд «Критики чистого розуму» Канта, надрукований ним у Геттінгенських вчених записках у 1782 році. Цей критичний нарис призвів до різкого розколу між Кантом та Федером, який вони не змогли подолати до кінця життя.

Федер відповів на «Пролегомени» Канта трактатом «Про простір та причинність» (1787), а пізніше разом з Крістофом Майнерсом видав чотири томи анти-кантівської «Філософської бібліотеки» (1788-91).

Перспективним та науково цікавим представляється дослідження метафізики Федера. Вже сама постановка питання – Федер як метафізик – за рідкісним винятком не мала прецедентів в попередніх роботах. При дослідженні метафізики Федера можуть бути залучені всі доступні твори цього мислителя, складена повна бібліографія його робіт, використані листи, лекційні курси та архівні дані.

Федер був одним з впливових філософів та письменників німецького та європейського Просвітництва 1770-1800 рр., як в межах значного прошарку професійної та академічної філософії, так і в контексті літературних та популярних філософських дискурсів розвинутого суспільного руху популяризації філософії. Він приймав участь та справив вирішальний вплив на різноманітні важливі дискусії, суперечки та наукові винаходи свого часу. Його праці охоплюють майже всі сфери теоретичної та практичної філософії, а також питання їх застосування до проблемам повсякденного навколишнього світу.

Свідомостю актуальності уваги до творчості та особистості Федера є усвідомлення німецьким філософським науковим співтовариством потреби повернутися до власних витоків. У дослідницькому центрі Віланда (*Wieland-Forschungszentrum*) у березні 2014 року був проведений тижневий семінар, присвячений науковій та викладацькій діяльності Федера, його впливу на сучасну йому німецьку філософію [6].

Незважаючи на те, що філософська фігура Канта настільки яскрава, що поруч з

нею будь-хто поміщається важко, розглядати це як виправдання або солідну підставу для забуття його далеко не самих пересічних попередників в німецькій філософії XVIII століття навряд чи справедливо. По-перше, без цього попереднього етапу сам Кант навряд чи справді зрозумілий. По-друге, цей період філософського розвитку є захоплюючим та повчальним не тільки по відношенню до розвитку метафізики, але й в цілому ряді інших питань (етика, соціально-політичні погляди тощо). Можливо, нові дослідження ще проллють світ на це і покажуть, що в історії німецької філософії XVIII століття цікавим і впливовим є не тільки період після Канта, але й попередній період, який в цілому ряді аспектів (наприклад, соціально-політичних) виявляється нині куди більш актуальнішим, ніж уявлення філософів німецького ідеалізму.

Якщо виходити з внутрішнього українського історико-філософського контексту, то варто відзначити, що практично кожна нова робота про таких мислителів як Вольф, Круз, Мендельсон, Ламберт, Федер або Тетенс має безперечну новизну – хоча б через те, що число подібних досліджень вкрай невелике. Якщо ж говорити про світовий контекст, то варто сказати, що дискусія про метафізику в Німеччині 60-70-х рр. XVIII століття повинна досліджуватися з максимально можливим залученням її учасників. Все це дозволить по-новому поглянути на деякі невідомі аспекти в тлумаченні німецької метафізики XVIII століття.

Можливо, все це посприє й тому, що з тіні будуть виведені деякі абсолютно незаслужено забуті філософи. Увага до цих мислителів має особливу важливість і в зв'язку з проблемою метафізики. Кантівська метафізика критичного періоду стала відповіддю на дискусію про статус, роль та можливості метафізики, що тривала в Німеччині протягом декількох десятиліть. І без цієї дискусії, яку вели найбільш відомі німецькі філософи, зрозуміти новий вигляд кантівської метафізики навряд чи можливо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жучков В. А. Немецкая философия эпохи раннего Просвещения (конец XVIII – первая четверть XVIII в.) / Владимир Александрович Жучков. – М. : Наука, 1989. – 206 с.
2. Жучков В. А. Из истории немецкой философии XVIII века (предклассический период) / Владимир Александрович Жучков. – М. : РАН, 1996. – 335 с.
3. Васильев В. В. Учение о душе в метафизике XVIII века / Вадим Валерьевич Васильев. – Барнаул : Изд-во АлтГУ, 2000. – 132 с.
4. Feder J. G. H. Logik und Metaphysik / Johann Georg Heinrich Feder, Prof. der Philosophie auf der Georg-Augustus Universität. Vierte vermehrte Auflage. – Hanau und Leipzig, 1775. – 488 s.
5. Schlotter H.-G. Die Geschichte der Verfassung und der Fachbereiche der Georg-August-Universität zu Göttingen / Hans-Günther Schlotter. - Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht 1994. – S. 86-91.
6. Wieland-Forschungszentrum. Tagungsprogramm. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wielandforschungszentrum.de/index.php/tagungen/johann-georg-heinrich-feder>